

Hazahívó nehéz álmok

hogy múlnak az évek, úgy erősödik fel a szülőföld hazahívó, a lelkiismeret megszólító szava, és úgy érkezik, egyre mélyebben tűnődve, gyötrődve Sütő András is az otthon közelébe. A nagyszerű naplóregény és a semmivel sem kisebb hatású nyelvesszé után a drámák nagy ívű szárnyalásai más dimenziók felé irányítják az író figyelmét: a fölemelt fő, a „sajátosság méltósága” nagy kérdéseihez. De közben egyetlen tűnődő kötetéből sem hiányzik a hazanézés, legyen az tisztelgő főhajtás a Kemény Zsigmond évfordulón vagy arra látogató iskolások köszöntése vagy épp emlékező, elmélkedő otthoni példatörténet bárminek ürügyén. Tükörcserepek, forgácsok, szilánkok, tűnődések – szinte mindegy, hogy miként nevezi, mindig hazakanyarodik velük az otthon kapujába.

A színpadi művek sorozata után tovább mélyülnek és sokasodnak Sütő András naplójegyzeteiben az aggódó-féltő hazanézések. Egyre többet hívják haza az otthoni gondok: örök nyugovóra térnek a szülők, elárvul a családi otthon, már csak a temetőbe kell hozzájuk látogatni, emlékezni. Az életút vége fele elcsendesedik a drámák eszmecsatáinak dübörgése, a felemelt tekintetű, igazukért harcolók zaja, és a látomások hazafele irányítják. Jogokért küzdelmes, sorskérdések fölött aggódó, sérelmező, tűnődő, otthont féltő publicisztika ez. Sütő egész életművében, a nagy sorskérdések között botladozva, bujkálva, máskor meg nyílt színvallással ott húzódik meg a parancs: minden út hazavezet, fel kell dolgozni az otthont, el kell rendezni szülőföld nagy kérdéseit.

Sütő életművében hármas földrajzi hely szállóívében rajzolódik meg önazonosságának szárnyalása, amely Pusztakamarásról indulva, Marosvásárhelyen át Sikaszóig vezet. Marosvásárhelyen a Szülőföld és Székelyföld két iránya felől kétszárnyú madár emelte őt a magasba napi küzdelemre, benne is a feladatokat és a reményt. Az egyik hely az indító szülőföldé, a gyermekkori indulásé, a nagy sorskérdések összes súlyával, nemzeti pusztulásélményével és gondjával együtt. A pusztakamarási otthon, a sorsproblémák kilátástalanságának lótt lábú madara, a mezősegi Otthon Nagy Romlása. A másik a Hargita alji pihenő nyugalom lett volna, a Sikaszó felőli feltöltődés az ároni tündöklésben. A székely többség védelmének biztonsága, de még inkább Tamási közösség- és nyelvveldelemző ereje, a Hargita alji nyelv fészekmelege, az emberi, szellemi feltöltődésé a nagy előd és nyelvi példakép, Tamási Áron székely tündéri nyelve közelében. De legtöbbször az alkotó nyugalom helyett és mellett inkább a lehallgatókkal agyonpoloskázott nyaraló lett belőle. Középen pedig a Mezőség és Székelyföld határán, nagy gondok találkozásánál ott áll a magyar létharcait vívó nagy nyelvi ütközőpontunk:

Marosvásárhely. A város nemcsak fél évszázados lakóhelye, de a félszeme világának életáldozatával szerzett szabadságának és a kisebbségi jogokért vívott küzdelmének is tanúja.

Sütő András minden emlékszállával az otthonhoz kötődik. Nyelvteremtése maga is jellegzetes mezőségi sors. Ezt ő maga írja le több helyen is, hogy miként kellett tudatos szógyűjtésbe, sőt nyelvteremtésbe kezdenie, hiányzó szavait hogyan kellett a Biblián, Szenczi Molnár Albert zoltárain, Mikes levelein, Arany Jánoson át Tamási Áronig szorgalmas gyűjtögetéssel pótolnia. A Mezőséget ismerőnek nem kerül túl nagy fáradságába felismerni Sütő nyelvének művi alkotottságát, gondosan begyűjtött mesterségességét, mely minden színpompás metaforikus csodájával együtt teljesen Mezőség-idegen. Amíg Tamási egész életműve mögött az egész Székelyföld és szülőfalu nyelvben tündököl, Sütő nyelvét épp a hiány teremti, mögötte a szavaiban és nyelvében sérült Mezőség gyötrődik, és kérleli papját, tanítóját legnagyobb övéit, hogy „engedjék hozzá jönni a szavakat”. Tamási nyelvi hitelét a székely élő nyelvi pompa, Sütőét épp annak hiánya, a „nyelvkárosultság”, az árvaság és elárvaltság tragédiája hitelesíti.

Sütő pontosan tudja, hogy mit veszített el, és miben sérült a Mezőség népe, rendszeresen visszaméri magát az otthon nyelvi rothadásának mélységéhez, hisz mind a naplóregény, mind a magyar nyelvről szóló esszéje visszajelzi, és képekben is visszaidézi az otthoni nyelvromlás tragikus állapotát. Innen már egyenes út vezet a felismerésig, hogy „ott kezdődik az ember és ott a magyar, amikor összetéveszti magát azzal, mitől megfosztották”.

De egészen biztosan ebben van az ő nyelvteremtésének is legfőbb értéke: a pusztuló otthoni nyelv helyébe kell bibliás-zsoltáros, székely-metafórasz költői nyelvet teremtenie. Az *Anyám könnyű álmot ígér* könyvének értékén mit sem kevesbít, hogy a „könnyű álom” maga is mezőségi romanizmus – mondja Kozma Zsolt professzor –, hisz a „*somn usor*” szó szerinti fordítása, és a magyar ember nem „könnyű”, hanem „szép álmokat” kíván a másiknak. Sütő könnyű álma feladatokra és kötelességeinkre figyelmeztető összmagyar metaforává vált.

* * *

Nézzünk hát körül az Otthon tájékán. A belső Mezőségnek ez a vidéke, a szűkebb Füzes-menti tóvidéki otthon, a honfoglalástól kezdődően a völgy, a vidék minden porladó köve történelmi emlékhelye az erdélyi magyarságnak. A szülőföld és szűkebb-tágabb környéke kész irodalomtörténet: maga is fejedelmi nagyokat adott az egyetemes magyarságnak. Az igazi szórványmagyarnak, az alvinci születésű Kemény Zsigmondnak élete utolsó éveire nyugalmat, majd végső nyughelyet adó Pusztakamarás alig negyven km-es környezetében ott találjuk a Mezőség nagyjait. Innen órányi, fél napi szekérút Magyararkályán, *Kájoni János* ferences szerzetes, zenész apjának és családjának faluja. Mellette Mócs a költőtársé, az utolsó helikonos *Kiss Jenőé*, aki számtalanszor megénekelte a Mezőség csendjét, tavait, állóvizeit. Innen már nincs messze a *Makkai* püspök urat a Holttenger megírására ihlető első gyülekezete, Vajdakamarás. A Sármási völgy pusztuló falvaiban Mezőúj-

lakról, Kissármáson, Nagy- és Kiscégen, Lompérton és Mezőszentmihályon át rőtta lélekmentő, templomépítő útjait az ázsiai sztyeppés árvaságban a Kurmatúrán keresztül gyalog és szekéren *Földes Károly* lévita lelkipásztor-tanító. A Füzes mentén a majdnem szomszédos Vasasszentgothárdon volt *Wass Albert* családi birtoka, és állt kastélya, lakhelye és írásainak ihletője, a Tóvidék. Mellette Katonában született *Barcsay Jenő* szentendrei iskolateremtő festő. Közel hozzá, Feketelak *Kallós Zoltán* népzenekutató édesanyjának szülőfaluja, a tudós gyűjtőútjainak gyakori célpontja, a falu és vidék a híres Székkal és Szépkényerűszentmártonnal, Búzával és Melegföldvárral együtt igazi népzenei kincsesbánya. De nem felejthetjük el kissé tovább a Kis-Szamos mentén a *Bánffyak* fészket, Bonchidát, *Wass Albert* és *Kallós* szülőfaluját, Válaszutat, a *Kornisok* birtokát, Szentbenedeket sem. Távolabb pedig Dés környékének kipusztult vagy pusztuló magyarságú faluvilága is igazi emlékpáradicsom, ahol kegyeletteljes emlékezésre biztat egy egész helikoni nemzedék: Kackón *Berde Mária*, Alsókosályon *Bartalis János*, Semesnyén *Daday Loránd*, Galgón *Bárd Oszkár*, Kozárváron *Varró Dezső* – születtek, éltek, írásra ihletődtek, alkottak, népük sorsa felett gyötrődtek. A szülőfalutól közelebb-távolabb pedig tiszteletet parancsolóan álltak vagy még állnak a magyar nemesi osztály elárvult, lebontásra ítélt vagy örökre eltakarított kastélyai és emlékei, Zágon az Ugronoknak, Kissármáson *Bánffy Mariann*-nak, Cegében, Gyekében, Mezőörményesen a Wasoknak és *Bánffyak*nak ősi otthonai árválkodnak.

A szüntelenül hazanéző Sütőnek bizony volt mit féltenie. Ahogy teltek az évek, Sütő egyre többet és egyre mélyebben, szinte ön- és „mi” marcangolással gyötrődik nagy sorskérdéseink és köztük a Mezőség jövője felett. Naplójegyzetek, tükörcserepek, emlékforgácsok, elmélkedések, tűnődések lapjain egyre erősödik a féltés, az otthon hangja, a mezőségi gondok. Rohamos lélekszámcsökkenés és leépülés, lavinaszerűen romló nyelvi helyzet, felgyorsult vegyes házasság, erősödő asszimiláció, felszámolódott magyar oktatás, lelkészhiány és a lelkipásztorok rosszat sejtető vándorlása. Sokszor járja be a tájat, a szűkebb és távolabbi vidéket. Édesapjával, majd már csak az emlékekkel, ki-ki látogat a temetőbe, fejet hajt a Kemény Zsigmond megviselt sírja előtt, ahová nem vezet márványlépcső, ahová kitaposott ösvény sincs, hanem „bokoriránt” kell tájékozódni. Magsiratja a szomszéd falu, Novoly elfogyó magyarságát, magyar temetőjét, amely már „nem üzemel”, *A Hét* hasábjain elbeszélget a szomszéd falusi *Barcsay Jenő*vel Katonáról és a közös szülőföldélményekről.

Hogyan néz ki ma Sütő András szülőföldjének tágabb tekintetű Mezősége? De a többi Füzes-mentinek sem jobb a sorsa. Pusztakamaráson már nincs anynyi fiatal, aki Kemény Zsigmond sírkövét évente felemelhetné a türelmetlen ledöntögetésből. *Barcsay*t már rég elfelejtette a szülőfalu – Katona – szuzai vegyes házasságokkal teletűzdelt, magyarul már alig beszélő katolikus és református népe. Katona mára már a Mezőség egyik legjobban asszimilálódó közössége. A nagy magyar *Wass Albert*-kultusz közepette Szentgothárdon sincs, aki emlékezzen rá. A főút mellett lakó, vegyes házasságában megőzvegyült és nyelvi és családlag is elárvult *Szakács Dani* az utolsó magyar, aki alkalmi idegenveze-

tő, de inkább már „emlékmagyar”, kultúrtörténeti érdekesség, András bátyánk metaforizálásában látva a dolgot, amolyan szentgothárdi „nyelvemlékmagyar” a fogyó emlékezetű emlékvészítő és emlékező egy személyben. Wass Albernek nyoma is alig maradt hát Vasasszentgothárdon. Kastélyát is, szinte a kamarási báró és gróf főbírával azonos düh söpörte el olyannyira nyomtalanul, hogy már a köveknek sincs emléke, és a temetőkertből még a síroknak sincs nyoma már. Házak alapjaiba és tsz-istállók falába épült be valamennyi. Egyetlen sírkő menekült meg, és élte túl a népharagot fenn a domboldalon, mely Gönczi Ilonára emlékezik, és egy szilvafa új hatású bokra takarta el a rombolók szeme elől. Korán elsöpört, eltakarított mindent a szított népharagnak nevezett türelmetlenség, nyomában ma puszta emléke van egy közös gazdálkodásnak.

* * *

A Mezőség-féltés magyar irodalmában hosszú, gyötrelmes út vezet Sütő Andrásig. Orbán Balázs nagy művében, majd Hermann Ottó természettudós, Petelei István erdélyi utazásaik nyomán megdöbbenő tényekkel szembesülve el-elmerengnek a Mezőség sorsa felett. De a figyelemkeltés nem elég súlyos, mind a saját koruk, mind pedig az utókor cselekvő felfigyelése elmarad. Majd fél évszázaddal utánuk a Mezőség Földes Károly mezőújlaki lévita lelkész föld és szolgálat közeli jajszávával kerül be végérvényesen az önazonosság-féltés erdélyi irodalmának problémaközelébe és a cselekvő figyelem középpontjába.

Időzzünk el egy keveset Földes Károly mezőségi pályája körül. Milyen hatalmas jelleműnek kellett lennie annak a kalotaszegi mérai fiatalembernek, aki tanári diplomával a kezében nem is akármilyen falura indul lelkész-tanító misszionáriusnak a sok-sok szociális és nyelvi nyomorral küszködő Mezőség közepébe. Egyszerre három templom és egy parókia építésébe kezd, és vele együtt népével is szinte reménytelen küzdelembe. Feneketlen sárban, úttalan utakon, gyalog, ritkábban szekérrel járja a nagy távolságokat Újlaktól Septérig, Lompérdtől Szentmihálytelkén át Nagycégre, Kiscégre, Mezőkecsedre és Viszolyára. Sem a közönnyel, sem az érdektelenséggel nem lehet kedvét szegni. Évekig napszámosa az épülő templomoknak, asztalosa a padoknak és székeknek. Lovat és szekeret vesz, hogy a nagy területen járni tudjon, és hogy összeszedje szétszórt híveinek nyelve hullajtott gyermekeit. Napokig úton van faluról falura, házról házra járva: tanácsot ad, tanít, nevel, vigasztal, és viszi a megtartás ígét a legtávolabbi településre is. Otthonába gyűjti össze a konfirmációra készülöket, és foglalkoztatja hetekig, hogy az anyanyelvre és a hitvallásokra megtanítsa. Ilyenkor ott van a helye az ábécének is, hogy majd a bibliai történetek melengető nyelvezetén át az anyai szó a kicsinyek szívében otthonra leljen.

Földes Károly gyötrődéseinek veritékével írta meg 1934-ben harcainak tanúságtételét egy kis füzetben *Szórványmisszió* címmel, és ha valaki nem értené fájdalmait, alcímként ott van ez is: *Jajszó a pusztuló szórványokból*. Magáról vall, népéről, gyötrelmes munkájáról, a döbbenetes helyzetről, arról, amit tesz azokért, akiket önként vállalt. Múlt és jelen, régiek bűne, tehetetlensége és a jelen tennivalói ke-

verednek, fornak benne, de nem jajong és kesereg céltalanul és értelmetlenül, mert a nagy közös összefogásban látja a lehetséges megoldások egyikét: *egymás terbét hordozzátok!*

E kis füzetecske megjelenése fájdalmas könyvsiker. Néhány hónap múlva füzete egyik jelenetét feldolgozva a másik volt Mezőség-széli lelkész-sorstárs, volt kidei plébános, Nyíró József ír megrázó novellát a *Keleti Újságban Papbeiktatás* címmel, ahol gyülekezet nélkül maradt lelkész a csontoknak tartja meg prédikációját. A novella körül a lapban hatalmas vita kerekedik. A nagyobb hatás és figyelemfelhívás érdekében is Nyíró novelláját beépíti a *Néma küzdelem* című regényébe is. Megmozdul a közvélemény lelkiismerete. Mi történik itt, és tényleg ilyen nagy a baj? És a vitában szüntelenül a Földes életpályája és a hozzájuk csatlakozó többi tragikus vallomás a bizonyíték: nagy baj van, és azonnal tenni kell valamit. Hogy mi a feladat, azt maga Földes Károly fogalmazta meg: „*legyen a szórványgondozás mindannyiunk terbe*”.

Földes Károly írása egyszerre a pusztulás visszatekintő tényelemzése és lesújtó helyzetkép, ez a hang ébresztő lelkesítés, és romantikusan profetikus jövőlátás. Mélyről jön és ezért vitathatatlanul hiteles szó: egy cselekvő, a sarat és a süllyedés gyötrelmét vállaló szolga hangja. Ezzel a hitelességgel látnokian megváltói magaslatra is emeli a szórványszolgák küldetését. Évtizedekre felrázott, megdöbentett, el is keserített, de korát és egyházát nem taszította letargiába, hanem munkára is lelkesítette, hisz belekiáltotta a világba cselekvés hitét: *Életet akarok a romok felett!*

Füzetét azon melegében fordítják le több nyelvre, és valami bővült romantikával fordul feléje a Nyugat is. És mert a füzet és a körülötte kialakuló gyűjtési láz jövedelmet is hoz, és ez kis alapot jelent a templomépítő munka folytatásához. Földes Károly járja az országot, a gyülekezetekben, a Teológián, a református gyülekezeti fiatalok és a főiskolások körében, az IKÉ-ben és a FIKÉ-ben előadásokat tart, viszi szét a Mezőség helyzetének dokumentumait, szavait. Közben épülnek a templomok, épül a lélek is.

Később Földes Károly már nincs egyedül a Mezőségen: ifjú teológusokat is munkára lelkesít példája. Az ő Teológián és ifjúsági találkozón tartott előadásainak hatására indul el az *Erdélyi Fiatalok* főiskolás ifjúsági lap falumunkájának egyik oldalhajtásaként a szórványmisszió, amikor teológusok, egyetemisták és falukutatók indulnak a Mezőségre szórványmagyarokat menteni. *Ki a Mezőségre!* – hangzott a szolgálatra buzdító jelszó. Elkezdődik a szórványgyülekezeti munka, az egy-két lelkes kis települések megkeresése, a rendszeres istentiszteletek szervezése, az évközi és nyári gyermekfoglalkoztatás, énektanítás, az anyanyelvi kultúra eljuttatása, elsősorban Kolozsvár környékén. Ennek nyomán jut el Pusztakamarásra éneket tanítani a naplóregényben megörökített Éva kisasszony is.

Ki kell mondanunk újra hát, hogy tulajdonképpen Földes Károly érdeme, hogy a Mezőség jelkép lett, de az elfogyó anyanyelven és pusztuláson túl a cselekvő összefogásra indító erő jelképe. Itt és általa születik meg „a pusztuló Mezőség”

ma is élő mitikus, nemzethalálos jelképvilága, egy sajátos beszédmód, mely egyszerre válság és cselekvés.

Az is köztudomású, hogy Szabó Dezső és Németh László szellemisége mellett Földes Károly munkássága és füzete közvetlenül vagy közvetetten is jelentős hatást gyakorolt az erdélyi tényirodalom oldalára, a Mezőség-irodalom, az erdélyi magyar népi felszámolódást, a pusztulást rögzítő *jajszó-irodalom*, vagy talán pontosabban fogalmazva *nemzeti lelkiismeret-irodalom* megszületésére. Nyíró József fentebb említett novellája közvetlenül indított el egy parázs vitát, és erősített fel egy irodalmi irányzatot. A *Néma küzdelemben* az erdélyi magyar térvesztésről több más szerző mellett hosszasan idézi Földes Károlyt is. Ezzel nagyjából egy- és a következő időben többen írják meg pusztulásélményeiket, a Dél-Erdélyt, Mezőséget és a moldvai magyarságot rögzítő regények, útirajzok lapjain. Majd fél évszázaddal korábban Rákosi Viktor kezdi a sort az *Elnémult harangokkal* (1903), majd a két világháború között Makkai Sándor 1936-ban a *Holttengerrel*, és szinte ezzel egy időben a másik arcát is megrajzolja a székelyek Regát-járásának és szétszórásának Bözödi György a *Székely bánjában* (1938). Ignác Rózsa a keleti magyarok között járva úti beszámolót ír, majd regényt, a *Anyanyelve magyart* és *Született Moldovábant*. Vámszer Géza ekkor már járja és felfedezi a dél-erdélyi, Szeben megyei szórványt, Oltszakadátot (*Szakadát*, 1940). Az egyetemisták falujáró szolgálatnak közvetlen termékei a kolozsvári Református Theológiai Fakultás szórványfüzetei, és a maga korában és sokáig páratlan *Adatok a téli néphagyományok ismeretéhez* (1939) című népszokás-gyűjtemény, melyet nem véletlenül szedett össze két református teológus, a mezőségi Nagy Ödön és Makkai Endre.

Az észak-erdélyi négy magyar év és gróf Bethlen Béla főispán és kormánybiztos támogatása teremti meg Szabó T. Attila *Szolnok–Doboka magyarsága* (1944) című nagyszabású monográfiájának megírásai lehetőségét, melynek példányait pincébe zárja és elsodorja a háború. A sort, a második világháború után a szórványirodalmat már csak Wass Albert folytathatja, és az emigrációban ezt követő időszak felrázó regényirodalmának néhány jelentős alkotója. A szál egészen a kortárs Sütő Andrásig, majd innen tovább a közelmúltig, a máig, Bágyoni Szabó Istvánig, az emlékező és emlékiró erdélyi magyar nemesi társadalomig, a szentbenedeki Kornis Gabriella önéletírásáig és a szenvedést társadalmilag és nyelviileg egyaránt átélő aktív „Mezőség-sérült”, a nemrég elhunyt, mezőlekencai Kabós Éva és az ajtoni Sándor Judit verseiig és visszaemlékezéseiiig vezet.

De a lesújtó helyzetképek mellett szinte mindig megjelenik az apostoli lelkű népszolgáló arca, hangja, életteremtő példája is. Valamiképpen mindenik pusztulásirodalom lapjai mögött ott bujkál Földes Károly küzdelme, az azonos problémakör tettekre sarkalló reménye is: az *életteremtés a romok felett!*

De Sütő Andrásához mérhető nagy rálátással és mélységgel senki sem írt a Mezőség nagy kérdéseiről. Sütő mélybe lát, az ő hangja Földes Károly-ian jalkiáltó szó öröksége. Sütőnél a mezőségi naplóregényben keményen kopognak a szociografikus tények és a vigaszt alig nyújtó panasz.

Akárcsak nagy elődei a magyar „pusztulásirodalomban”, maga Sütő is tudja, hogy a Mezőség nagy veszedelmét sem ő, sem az irodalom nem tudja megoldani. Ő is csak krónikás, a „nagy romlás” szemmel látható nyomait veszi számba minden sorában, a fájdalmas jelent: a nyelvvesztést, nyelvkárosultakat, a vegyes házasságot, az iskola elárvulását, a változó, vándorló lelkészek, de megoldást maga sem tud ajánlani népének és a magyar vezető elitnek sem. A demográfiai visszaszorulásnak, a nyelvi térvészésnek, a természetes asszimilációnak és apadásnak megvannak a maguk kegyetlen törvényei. Naivitás volna csodákban hinni. Naplójegyzetek gyónó őrlődései ezek, de számolni kell azzal, hogy ez a falu már nem a gyermekkor, de már az idősödő szülők végső életútjának és a „könnyű álmok”-at ígérő, irodalommal emelt otthon, hanem nehéz álmokkal, vészjósló jövőképpel terhelő világ. A legszörnyűbb a megváltoztathatatlan tehetetlen szemlélése, a szeme látára végbemenő fogyás, leépülés. Minden sora nem a kiutat tudó és a jövőt látó látnok őrlődése, hanem a féltő értelmiség tények mögötti jövő és csodakeresése. Ami ott történik, az történelmi csoda nélkül már csak a vég kezdete lehet.

* * *

Sütő Andrással serdülő gyermekként találkoztam először. Az agyagfalvi székely alkotmányozó nemzetgyűlés egyik évfordulójára érkezett népes sereggel, és az ünnepek után az én szomszédos szülőfalumban is megfordult, megcsodálni a szépséges műemlék templomot és a kunokkal küszködő Szent László királyt legfelső freskósoron. Bögöz már akkor is emlékezetes falu volt számára, hisz falujának jeles lelkésze és egyben az ő keresztelő papja, Istók Sándor lelkész is Bögözről került Pusztakamarásra. Itt írta meg faluja monográfiáját is, melynek eredeti példányát maga Sütő őrizte könyvtárában. Ama emlékezetes bögözi kiruccanásakor a szakszerű lelkipásztori idegenvezetés után dedikált egy példányt az *Istenek és falovacskák* című kötetéből édesapámnak, és a könyv ma is féltve őrzött büszkesége egy lelkésznek, aki „nemcsak a híveire, de a történelemre is vigyáz”.

Fiatal teológusként nekem is megadatott, hogy az akkor épp lelkész nélküli Pusztakamaráson a Sütő-szülőknek is prédikálhattam egy virágvasárnapon. András bácsi és Berta néni a hívekhez és „Isten Igéjéhez illő” alázatos névtelenségben ültek illedelmes fegyelmességgel a maguk helyén a férfiak és asszonyok padsoraiban, majd a templomajtóban elmondott kövi beszéd után türelmesen állták a gondnok rájuk mutogató és őket, „Sütő András szülei”-ként kiemelő bemutatását.

Aztán hosszú szünetekkel össze-össze futottunk. Közös nagy féltésünk, a Mezőség lett kapcsolatunk összeszorító láncszeme és gondtere. Berta néninél szinte utolsóként látogattam Pusztakamarásra beszélgetésre, és írtam róla a Felebarátnak, aztán egyre többször került közöttünk szóba a Mezőség (holt)tegnapi gondja. Mindig készültünk sorskérdéseinkről egy nagy-nagy, egész napot átölelő beszélgetésre is, de csak percekre futotta. Több könyvét is dedikálta nekem, és én is a magam esendő könyvkrónikáját az ő népéről is, az esettekről. Dicsérte szórványmentési terveimet, az én írott jajszavaimat, és közben maga is jajdult tovább közös gondjaink felett. Tudom, hogy szeretett, és sokra becsülte munkámat, és

– ami nagy megtiszteltetés – ezt nemcsak szűk körben, hanem olykor országos tömeg plénuma előtt is nyilvánossá tette.

2002 januárjában egy Duna Televízió vételezésére alkalmas antennát, egy színes televíziót és lejátszót hoztunk ajándékba Pusztakamarásra. Legalább a tévében lásson, halljon magyar szót a falu népe, ha már a közösségi magyar szó annyira sérült és meggyérült. Összegyűlt a kis maradék kamarási magyar. András bátyánk fél szemmel, sokak rémületére, maga vezette autóját Marosvásárhelytől Kamarásig. Kulcsár Levente lelkész kis köszöntő műsort készített a gyermekekkel, de döbbsen kellett szembesülnünk a tényekkel: a gyermekek kiejtésén fülfájdalmas tájsebekkel rombolt a mezőségi magyar nyelv erőzija. Vele egykorú asszonyok simogató tekintettel vették körül Andrist, a gyermekekkel, az eljövendő Pusztakamarással utána csoportkép készült, majd a parókia nagyszobájában körülültük az ünnepi asztalt. Igazi szép ünnep volt Andrással az övéi között. Azóta még vagy tíz lélekkel fogyott Pusztakamarás magyarsága.

Aztán részt vehettünk a 75. születésnap ünnepség szervezésében. Szép számú, de jobbágygyanúsán figyelő, méregető kis falusi közösség gyűlt össze ünnepelni. A szervezés munkájában is érződött, hogy itt valami nincs egészen rendben. Alig sikerült összegyűjteni templomnyi ünneplő falusiakat a születésnapra.

* * *

Mondjuk ki hát azt is, hogy különös Sütő András otthoni sorsa. A mezőségi falu szeret, becsül, ezt jobbágyalázattal meg is játssza, ha kell, de a mélyben nem felejt és nem bocsát. Kegyetlen dolog az otthoni népnek, az elindító szülőföldnek legnagyobb fiai feletti földillatú ítélete. Van, amikor az otthon nagy közösség elleni bűnöket bocsát meg fiainak, van, amikor a kicsiket sem nézi el. Idehaza az elűzött és könyvtárlángok között a faluból kiperzselt jótevő grófok szinte mesebelivé szépültek, és mellettük Sütő, annyi féltő jótett ellenére is a falu hálátlan jobbágygyermek maradt. Az otthon apraja-nagyja ma is pontosan sorolja és nem felejt a Sütő bűneit: a kommunista karrier indító hitét, a pártos, a vonalas elkötelezettséget. A pártfeladatok és tisztségek, a hálátlanságnak tűnő el-elmaradozás otthonról a szülői háztól felejthetetlen és megbocsáthatatlan maradt a falusfeleknek. – „Többet is tehetett volna a faluért” – mondják a szelídebbek. – „Nem törődött velünk, semmit sem tett értünk, pedig nagyon fenn volt a polcon” – mondják a szigorúbbak, és sorolják a falu sorsát, az utak, a megélhetés romló minőségét. „Szüleit is elhanyagolta, inkább ment a székelyekhez (=Sikaszóba), és a két öreg hiába várta legalább ünnepekre.”

Nemcsak az anyanyelv, a Sütő-kérdésben is nehezen ébred hát magára a fogyó számú és megroggyant erejű falu. Népe évtizedeken át hiányolta tőle a töredelmet is. Pedig leírta még igen korán, 1957-ben, hogy „Az író nem csupán lantosa, de kritikusa is korának. Az önvizsgálat pedig elkerülhetlenné teszi a felismerést: ott is lantosok voltunk, ahol kritikusoknak kellett volna lennünk.” Pedig kell-e nagyobb töredelem, mint a legvadabb időben szállni szembe a diktatúra dühével, és hatalmibosszú-utasításra kegyvesztetten vonulni szózárlat alá?

A legszebb magyar irodalomba emelt Pusztakamarás odahaza nem elég érdem. Ennél több kell: otthonsegítő tettek is, melyek – mondják – az elmúlt fél évszázadban bizony elmaradtak.

Sütő faluszelei szívéből kiszorult próféta hát a maga hazájában? Az, amit falujáért tett, az „csak” irodalom, ott él tovább, és alig van köze a röghöz kötött mindennapi létküzdelmekhez. Faluja azt is elfelejti, hogy Sütő írói képében a bibliás-zsoltáros nyelv, drámák költői eszköztárában a biblia és egyháztörténet világa akkor lett jelképpé, amikor szinte teljesen tilos volt bibliázni. Erről többek között a lócsiszárnak és párjának szerelmes, „énekek énekes” jelenete, a *Csillag a máglyán* és a *Kain és Ábel* is önmagáért tanúskodik. Népe azt is felejti, hogy hálája jeléül számtalanszor emlékezett az őt útnak indító egyházra, a „nyelvykeresésben” nyelvi otthon nyújtó Szentírásra és egyházi irodalomra, a kezét megfogó Jenei Sándor lelkészre is, aki a dél-erdélyi lelkészek saját fizetéséből félretett tanulmányi szórványalapjából támogatta Sütő nagyenyedi tanulását.

Hálájának bizonyítéka az is, hogy Sütő a legnehezebb időkben is hazajáró lélekként követte otthona népe sorsának, köztük a helyi gyülekezetnek, egyháznak, lelkészének életalakulását. A legvadabb „központi bizottságos” éveiben is rendszeres egyházfenntartó volt Pusztakamaráson, amikor ez nem volt divat, sőt félve bujkált titok volt egyház, pap közelébe lelket, lelkiismeretet melengetni. Sütő a „legordasabb időkben” is karácsony tájkán esedékes hazalátogatásaikor rendszeresen juttatott adományt otthoni egyházának, lelkészének, és nem is kis összegeket. Az otthon az elcsendesedés ideje is volt, a templomi áhítaté is. Kevesen tudják, hogy hazavezérlő útjai során – különösen ünnepek tájkán – Sütő szinte mindig betért a lelkészi lakba, és az ott szolgáló lelkipásztorral gyakran átballagtak kettesben a templomba, egy-egy Igével bibliás-zsoltárosan elcsendesedni. Ez is egy igazibb Sütő arc és lélek mélyen otthoni rajzolata, az Adys „hiszek hitetlenül Istenben”-től a saját maga ifjontian régi hitvallásáig: „nem hiszem, de félem Őt”.

Faluja népe közösségében Sütő András is próféta volt a maga hazájában. Lehet bele ordasoknak nagyot harapni, és a történelem urának széke előtt az ő vétkei bibliai értelemben is „nagyobbak, hogysen elhordozhatná” – kiálthatnák az ő életére is Káin és Ábel drámájának bibliai sorait. De úgy tűnik, Pusztakamarásnak általa az örök Parnasszusra emelt irodalmi tündöklése is már elegendő érdem.

* * *

Aztán jött a hír – András nagybeteg. Botok sújtotta szeme üresen maradt üregét gyilkos kór, a melanóma támadta meg. Tudta, és készült a halálra. Amíg ereje volt, bejárta az otthoni temetőoldalt, kinézte, kijelölte a maga helyét is a kamarási temető dombján, hogy ott lelje meg a végső nyugalom helyét a szülők mellett, festői lelátásban a Füzes mente holt-tengerére. Az ő álma is volt az övéi között a szülők mellé megpihenni a falu feletti temetőben, az ősi templom helyének közelében, ahonnan belátható nemcsak a völgy és a múlt – Wass Albert Vassasszentgothárdja, Barcsay Jenő Katonája –, de a nehéz álmokat hozó gyötrő jelen is tovább vigházható. A pusztuló földben, ahonnan maga is elindult, a kevesek között,

akiktől kapta a küszködő nyelvet, de az egész ölelésében is, akik a helytállást és emberséget csomagolták fel neki egy életre útravalóul.

Sokan szerették, maga is sokáig akarta, mi is szerettük volna, hogy régi vágya otthon teljesüljön, ahol „a szülőföld sírhantjelöltjei vagyunk”. Én magam nagyon támogattam azt a változatot is, hogy a református templom melletti pompás magaslaton, két fenyőfa árnyékában nyissunk neki kegyhelyet, a Magyar utca szájánál. Hisz akkor és oda, a templom másik felére lehozhattuk volna majd Kemény Zsigmond csontjait is: kis Pantheon a falu, az egyház, a szemek, szívek és tekintetek védelmében.

Aztán fordult a helyzet, ő maga is Marosvásárhelyt választotta. És mi is megértettük, hogy a legnagyobbak, akik nem önmagukért éltek, nem is halhatnak meg önmagukért: elmúlásuk és végső nyugalomuk helye is szolgálat. Ennek a városnak ő csaknem életét adta a jogokért, az édes anyai szókért, mindannyiunkért, de saját vérén és szeme árán is szerzett örök polgára lett. Ő aztán tényleg szeme fényénél, világánál jobban szeretett minket. Halálával is kötelességei voltak, és Marosvásárhelynek szüksége van ott is rá.

Példáson méltóságos temetése Marosvásárhelynek igazi tisztelettevő, lélekemelő ünnepe volt. A nagy csaták és térvészések városában ez is sokat javított a sérült és törékeny magyar önérzeteken, de a képernyőre kapaszkodó százazrek tekintetével, a Duna Televízió jóvoltából üzenete kinyílt az egyetemes magyarság egésze fele. Temetésre hoztunk egy kis mezőségi anyaföldet is Pusztakamarásról, a Berta néni sírjáról, hogy itt is, a szeretett szülők melletti otthona legyen. De ott voltak a sikaszói székely fiatalok is, akik székely földet hoztak sírjára. Pihenésének örök ágya így lett Marosvásárhelyen is igazi *szülő föld* és az önrendelkezésre vágó Székelyföld Nagyfejedelemsége.

A legnagyobbak hát nem halhatnak meg önmagukért, szolgálatban vannak azután is, Sütő András is ott pihen a legszebb társaságban, a Bolyaiak melletti csendben. Együtt vannak a nagy titkok őrizői: a paralellák titkánál már csak a kisebbségi holnap rejtélyei nagyobbak.

Utána kisebb lázító hangulatkeltést váltott ki a fundamentalista színlelésű el-lenségeiből is, épp Marosvásárhelyen, a Vártemplom környékén: Sütőt a Vártemplomból temetni? A „ha őt igen, mást miért nem?” – kérdés már az egyház bel-ügye, és nem tartozik a Sütő-kegyelet vonzáskörébe.

* * *

A próféta-írói sorsa odahaza, a végső búcsú körül és ezt követő utóélete is saj-tosan alakult. Különös, hogy a pusztakamarási gyülekezet nem igen igyekezett fel-lelkесedni a lelkész biztatására sem, hogy a temetésre, Marosvásárhelyre elsiessen. Ezzel szemben a község jóindulatú román polgármestere, aki a rádióból szerzett tudomást a szomorú eseményről, azonnal jelentkezett a református lelkésznél, hogy menjenek együtt, innen nem lehet hiányozni, „mert ő volt a falu legna-gyobb fia”. Szép és illő gesztus volt, hogy a polgármester a helyi tanács elnökével és titkárával együtt képviselték a falu többségének, egészének tiszteletét. A szülői

háza Berta nénire majdnem rágyújtó, 1990-es márciusi hodáki gyűlölet-perspektívát felváltotta a józan, a falu legnagyobb fiának kijáró tisztelet. A helyi román közösség tehát a Görgény-völgyi fejszések látószögét felejtve, fejet hajtó illedelmességgel és úgy közeledett hozzá, ahogy a legnagyobb fiakhoz illik. Utána néhány hónapra a helyi román iskola diákjai dolgozatot írtak a falu nagyjairól, adatokat kértek, gyűjtöttek róla is. Rajzkiállítást szerveztek a *fii satului*ról és ők, a román iskolások emelik be Sütő Andrást a helyi köztudatba Kemény Zsigmond mellé. Egy román többségű faluban így is volna ez rendjén, talán szükségből is, ha már nekik helyi nagyjaik nincsenek. Hisz „az egészszől kapta az emberi útravalót, a kevesektől a küszködő nyelvet”, és a világhírnévben mindenki osztozik. Ha Sütő temetése nem is annyira, Kemény Mária nem sokkal ezután történt temetése már igazi gyásznapja volt az egész falunak. Saját jószántukból indultak a temetésre a távoli Érmihályfalvára. A szeretet és tisztelet mellett a jó bárónak kijáró mezősegi hízelgő-hajlongó lélekmozdulatok is ezek, kitörölhetetlenül berögzülve a térdék és lelkek mélyébe.

Egyszer talán Sütő András minden bizonnyal Pusztakamarásra is hazaérkezik. Tamásihoz hasonlóan, neki is el-el kellett mennie messzire otthonról ahhoz, hogy a leválással megváltozzon a hazalátás, hazanézés látószöge, perspektívát váltson az otthon féltése, és ilyen költői szépségben találjon haza. Sőt, odavezesse a Mezőségre az egyetemes magyar olvasóközönség millióit. A fogyó erejű faluja egészét Sütő átálmodta be az örökkévalóság (b)irodalmába. Az író hazaérző szívdobogása ez. Ő mindenképpen a leghitelesebb és legegyetemesebb önazonosság-féltő irodalmat teremtette meg az örökkévaló magyar irodalom számára.

* * *

És mi lesz tovább? Az író megmérettetése az irodalom, de emlékének otthoni, övéi közötti óvása már közös feladatunk. A pusztakamarási Kemény–Sütő-émlék-helyek teremtése régi, még Sütő életében megfogalmazott igénye az erdélyi magyarságnak. Sajnos az emlékeket döntögető türelmetlenség is majdnem egyidős ezzel az óhajjal. Szinte szabályos időközönként kell újra és újra talpra állítani Kemény Zsigmond elárvult síremlékét. (Néhányszor nekem is volt részem benne kolozsvári teológusokkal, és utána hetekig sajgott a derekam a megemelt sírkő súlyára, de a közös dolgaink méltóságára is emlékeztetve. 1998 őszén csak tisztelgő kirándulásra jártunk arra a fiatalokkal, de érkezésünkre a Kemény-sírkert alól idős román bácsi kötelességünkre emlékeztetve azonnal riasztotta fiatal unokáját szerzősámként. „Régóta várom magukat. Ennyi fiatal rég nem járt erre, ilyen sokan biztosan helyre tudják tenni a báró sírkövét” – adta ki a parancsot, és ott állt türelmesen mellettünk, hálálkodva a jótettünkért. Ez az igazi: ő köszönte meg nekünk a falu és a grófok nevében Kemény Zsigmond helyreállított emlékét, pedig bizonyára egy sort sem olvashatott az író életművéből.)

A szülőházban még a szülők, aztán maga András bátyánk őrizgette, ápolgatta múzeumi gondossággal itt a családi lét, a szülők és a maga jelenlétének tárgyi emlékeit, tükörcserepeit. Régi álom vált valóra, amikor egyházi közpénzből, köz-

alapokból és támogatásokból egyházi szempontból is kiemelt kegyeleti értékű településsé nyilvánítottuk, és ilyen helyként, a nagy értelmiségi őrök után folyamatosan tarjuk fenn itt a lelkeszi állást. Ahogyan ezt már korábban Magyarigen esetében Bod Péterért, templomáért és a sokat szenvedett Erdélyi Hegyaljáért régen megtettük. De azt meg kell vallanom, hogy ez Pusztakamarás esetében egyházon belül sem volt könnyű, mert szinte több volt az ellenzője, mint támogatója. A beszűkült és beszürkült szem mögött elhomályosul a tekintet, és megromlik a belső (felső?) látás is: nemcsak a kétszáz lélek, de a magyar irodalom két legnagyobb alakjának emléke mellé lelki pásztort is állítani, erre ez nem elég magyarázat? Pedig büszke háládatossággal kell tudomásul vennünk, hogy Erdélyben nincs még egy ilyen falusi település, ahová a magyar prózának két ilyen súlyú klasszikus személysége ennyire mélyen begyökerezett volna.

A szülőházat is meg kellene menteni, ki kell váltani a családtól, hogy emlékházként szolgáljon tovább. A szülőház és a paplak mellett az egyháznak visszaszolgáltatott felekezeti iskola épületét a közösségek mellett turisztikai célok szolgálatába is lehetne állítani. Wass Albert, Barcsay, Kemény és Sütő – ilyen húsz km-es, szülőttekben gazdag négyszögű kistája aligha van az erdélyi magyar szóránnyvilágnak. A skanzen turistaútvonalak tömege mellett igazi zarándokhely már ma is, mezősegi főhajítás paradicsoma is, ahová bemutató céllal begyűjthető lehetne a többi érték és emlék is a völgyben.

* * *

Az alkotó pihen, de az író él, az életmű elindult a maga töretlen útján. De az is az író halála, amikor már szülőföldjén olvashatatlan. Az annyiszor „megféltem” jövő pedig nem túl szívderítő: a Mezőség is a Magna Hungaria, Szavaink Nagyfejedelemsége helyett Magna Diaspora, Szavaink Csonka Fejedelemsége. A magyar oktatás hiányában anyanyelvi analfabetizmusba süllyedő Pusztakamaráson a látást meghomályosító szürkehályogként borítja el az olvasó szemek előtt az író, az írás tekintélyét. Az író így veszíti el saját gyülekezetét, egy nép legnagyobb alkotó fiait, olvashatatlanok lesznek számára.

De Sütő András most, halála után is üzen innen. A *résznek*, a hasadt nád életű, megrepedt anyanyelvű, nagyon féltett népének hazafelé, Pusztakamarás, a Holt-tengerek irányába. De üzen mindannyiunknak. Tanuljuk meg hát végre, hogy a nádszál csak a magányban reped el, akkor, ha egyedül marad. A sűrű mezősegi tóvidéki nádasok sűrűjében testvéri gyógyító közösséget lelhet a repedt nádszál is. A kettészakadt nyelvű nemzetrészt, a nagy testvérek családjában maga is nagy néppé álmodhatja magát. Csak a magányos mécsesek lángját olthatja ki a szél: az őrzött figyelmeztető lármafák büszkén dacolnak a széllal. Csak a magára maradott utolsó magyar van veszélyben, mert ha egyedül van, elveszett.

Sütő András annyira féltett mezősegi népe minden gondja ellenére is csendesen köszöni, hogy hálás gyermekként, féltő gondoskodással e szülőföld minden gondját élő reménységként emelhette be a legtündöklőbb magyar irodalomba. ✎